

PAWEŁ ZDZIARSKI

 <https://orcid.org/0000-0002-7111-3323>

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Warszawa

e-mail: p.zdziarski92@gmail.com

KRYTYKA SOCJALIZMU W ENCYKLICE *RERUM NOVARUM* LEONA XIII

Abstrakt: Encyklika *Rerum novarum* Leona XIII jest podstawą katolickiej nauki społecznej. To fundament myśli Kościoła na temat chrześcijańskiego podejścia do spraw gospodarczych i ekonomicznych. Powstała w czasach niepokojów społecznych związanych z jednej strony z licznymi strajkami wyzyskiwanych robotników, a z drugiej – rodzącym się komunizmem, który zdaniem papieża był „lekarstwem groźniejszym od samej choroby”. Leon XIII dostrzega błędy systemu, w którym nie ma miejsca na ludzką solidarność, jednak główną oś krytyki kieruje pod adresem socjalizmu jako ideologii nie do pogodzenia z ludzką naturą. Dokument nie tylko stał się podstawą programową ugrupowań politycznych odnoszących się do chrześcijańskiej myśli społecznej, ale wywarł ogromny wpływ na duszpasterską działalność Kościoła w XX wieku. To właśnie minione stulecie przyniosło nowe wyzwania takie jak powstanie komunistycznych państw charakteryzujących się totalitarną formą rządów i krwawym terrorem. W tym kontekście dzieło Leona XIII jawi się jako prorocza przestroga przed bagatelizowaniem myśli marksistowskiej. Celem niniejszego artykułu jest przede wszystkim ukazanie tego ostatniego aspektu encykliki *Rerum novarum*.

Słowa kluczowe: Leon XIII, *Rerum novarum*, encyklika, papież, katolicka nauka społeczna, socjalizm, komunizm, marksizm, kapitalizm, XIX wiek, godność, rodzina, praca.

Summary: Leo XIII's encyclical *Rerum novarum* is the basis of Catholic social teaching. This is the foundation of the Church's thought on the Christian ap-

PAWEŁ ZDZIARSKI – mgr lic.; doktorant na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; dziennikarz i działacz społeczny, prezes Stowarzyszenia „Wspólnota i Pamięć”, związany z tygodnikiem „Do Rzeczy” i telewizją internetową wRealu24, współpracuje z portalem Prawy.pl oraz PCh24.pl.

proach to economic and economic matters. It was created in times of social unrest related on the one hand to numerous strikes of exploited workers, and on the other hand to the nascent communism, which, according to the pope, was “a medicine more dangerous than the disease itself”. Leo XIII sees the errors of the system in which there is no place for human solidarity, but he directs the main axis of criticism at socialism as an ideology incompatible with human nature. The document not only became the basis for the program of political groups referring to Christian social thought, but also had a huge impact on the pastoral activity of the Church in the 20th century. It was the last century that brought new challenges, such as the emergence of communist states characterized by a totalitarian form of government and bloody terror. In this context, the work of Leo XIII appears as a prophetic warning against downplaying Marxist thought. The aim of this work is primarily to show this last aspect of the encyclical *Rerum novarum*.

Key words: Leo XIII, *Rerum novarum*, encyclical, pope, Catholic social teaching, socialism, communism, Marxism, capitalism, 19th century, dignity, family, work.

Encyklika *Rerum novarum* Leona XIII jest podstawą katolickiej nauki społecznej. To fundament myśli Kościoła na temat chrześcijańskiego podejścia do spraw gospodarczych i ekonomicznych. Powstała w czasach niepokojów społecznych związanych z jednej strony z licznymi strajkami wyzyskiwanych robotników, a z drugiej – rodzącym się komunizmem, który zdaniem papieża był „lekarstwem groźniejszym od samej choroby”. Leon XIII dostrzega błędy systemu, w którym nie ma miejsca na ludzką solidarność, jednak główną oś krytyki kieruje pod adresem socjalizmu jako ideologii nie do pogodzenia z ludzką naturą. Celem niniejszego artykułu jest przede wszystkim ukazanie tego ostatniego aspektu encykliki *Rerum novarum*.

Gioacchino Pecci urodził się 2 marca 1810 roku w Carpineto koło Anagni, w rodzinie Ludwika i Anny Prosperi Buzi. Pochodził ze zubożałej rodziny szlacheckiej, która jednak szczyła się tytułem hrabiowskim. Po ukończeniu szkoły przygotowawczej, w latach 1824–1832 studiował w Kolegium Rzymskim, gdzie w 1832 roku uzyskał stopień doktora teologii. W tym samym roku został mianowany cywilnym gubernatorem w Benewencie, mieście wchodzącym w skład państwa kościelnego. 31 grudnia 1837 roku przyjął święcenia kapłańskie. W latach 1841–1843 pełnił funkcję delegata apostolskiego w Perugii i Spoleto. Po uzyskaniu w 1843 roku godności arcybiskupa Damietty został nuncjuszem apostolskim w Brukseli, gdzie zetknął się z problemami industrializacji oraz regułami demokracji parlamentarnej.

19 stycznia 1846 roku został mianowany arcybiskupem Perugii i kardynałem *in petto*. W 1853 roku papież Pius IX oficjalnie mianował go kardynałem, a 21 września 1877 roku kamerlingiem w kurii rzymskiej. Po śmierci Piusa IX, 20 lutego 1878 roku został wybrany papieżem i przyjął imię Leon XIII¹.

Jako następca św. Piotra doprowadził do zmiany polityki Otto von Bismarcka wobec Kościoła katolickiego, która wcześniej opierała się na ideologii Kulturkampf. Przywrócił również relacje dyplomatyczne z Niemcami. Był to tylko fragment rozwijanej działalności dyplomatycznej papieżstwa w czasach pontyfikatu Leona XIII. W 1881 roku papież częściowo udostępnił do badań naukowych archiwum watykańskie. Przyczynił się do odrodzenia tomizmu, wzywając w encyklice *Aeterni Patris* w 1879 roku do studiowania myśli św. Tomasza z Akwinu. Znacząco wpłynął również na rozwój bibliistyki, m.in. dzięki utworzeniu Papieskiej Komisji Biblijnej w 1902 roku. Występował zdecydowanie przeciwko masonerii jako sprzecznej z wiarą katolicką, czemu dał wyraz w encyklice *Humanum genus* z 1889 roku.

Leon XIII był zatroskany problemami ówczesnego świata, dlatego zapoczątkował wydawanie encyklik społecznych². Były one odpowiedzią na współczesne wyzwania m.in. w dziedzinie politycznej i ekonomicznej, z którymi musiał się mierzyć Kościół. Zainicjował ruch chrześcijańskiej demokracji, rozumianej nie jako konkretna partia związana ze Stolicą Apostolską, lecz zbiór idei i wartości, którymi powinni kierować się katolicy politycy. Szczególnej krytyce papieskiej podlegał socjalizm i anarchizm, którym Leon XIII poświęcił osobną encyklikę – *Quod Apostolici* z 1879 roku. Zaledwie dwa miesiące później wydał *Arcanum divinae sapientiae*, rozważając kwestię organizacji rodziny. Z kolei w *Diuturnum illud* z 1881 roku biskup Rzymu poruszył kwestię pochodzenia władzy państwowej, a w *Immortale Dei* z 19 listopada 1885 omówił chrześcijański ustrój państwa. Innymi zagadnieniami, którymi zajmował się papież, była wolność obywatelska (*Libertas*, 1888), prawa i obowiązki obywateli (*Sapientiae christianae*, 1890) oraz wizja demokracji chrześcijańskiej (*Graves de communi*, 1901).

W tym szerokim kontekście należy wymienić najbardziej znaną encyklikę społeczną Leona XIII, którą niewątpliwie jest *Rerum novarum* z 1891 roku. Dokument stanowi reakcję Kościoła na rosnące wpływy ruchów socjalistycznych i komunistycznych wśród katolickich robotników. Dzięki swojemu

¹ Zob. *Leon XIII*, w: *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Leon-XIII;3931626.html> [23.11.2022].

² R. Fischer-Wollpert, *Leksykon papieży*, Kraków 1990, s. 184–186.

zaangażowaniu w sprawy społeczne oraz podjęciu wielu kluczowych decyzji, podniósł międzynarodowy prestiż papieżstwa. Leon XIII zmarł 20 lipca 1903 r. w opinii jednego z najbardziej wpływowych następców św. Piotra w XIX stuleciu oraz z nadanym przydomkiem „papieża robotników”³.

Aby jeszcze lepiej zrozumieć istotę *Rerum novarum* i przełomowe znaczenie tej encykliki dla całego ówczesnego świata, należy przedstawić uwarunkowania społeczne oraz podłoże ideologiczne w tamtych czasach. Już od najmłodszych lat przyszły papież obserwował nieodwracalne zawirowania w Europie. Wielka Rewolucja Francuska zachwiała podwalinami dotychczasowego, feudalnego porządku świata. Oświecenie było pierwszą w historii epoką, w której otwarcie można było podważać istnienie Boga i wpływ Stwórcy na otaczający świat. W miejsce doktryny katolickiej próbowano stworzyć nowy rodzaj religii (*religio naturalis*)⁴. Zaczęto prześladować duchowieństwo i zwolenników monarchii. Nowe idee przyniesli do rodzinnych stron Gioacchino Pecciego żołnierze francuscy, przybyli tam pod dowództwem Napoleona Bonaparte.

W połowie XIX wieku eksport rewolucji zaszedł jeszcze dalej. Pozytywistyczna filozofia uznawała za prawdziwe te zjawiska, które można udowodnić doświadczalnie, a zatem promowała empiryzm i materializm⁵. Te nowe nurty siłą rzeczy zakładały redukcjonistyczną wizję religii oraz samego człowieka. „Mistrzowie podejrzeń”: Zygmunt Freud, Fryderyk Nietzsche i Karol Marks zyskiwali wielu uczniów i propagatorów swych idei⁶. Występowali oni nie tylko przeciwko Kościołowi katolickiemu, ale również duchowości jako takiej.

Jednocześnie w Europie i Ameryce Północnej postępowała rewolucja przemysłowa, rozpoczęta pod koniec XVIII stulecia w Wielkiej Brytanii. Utworzono nowe ośrodki przemysłowe, jak Manchester i Birmingham, często

³ Zob. Leon XIII, https://silesia.edu.pl/index.php/Leon_XIII [23.11.2022].

⁴ Zob. P. Artemiuk, *Renesans apologii*, Płock 2016; K. Kałuża, *Dziedzictwo oświecenia – błogosławieństwo czy przekleństwo? O niektórych problemach współczesnej chrystologii*, w: *Współczesny kontekst chrześcijaństwa*, red. P. Artemiuk, Płock 2016, s. 12–48; J. Kulisz, *Czasy nowożytnie wyzwaniem dla chrześcijaństwa*, Warszawa 2001; J. Szczepański, *Odpowiedź Kanta na pytanie: czym jest oświecenie?*, w: *Filozofia oświecenia. Radykalizm – religia – kosmopolityzm*, red. J. Miklaszewska, A. Tomaszewska, Kraków 2015, s. 95–108; A. Tomaszewska, D. Biernat, *Religia – sekularyzm – oświecenie. Słowo wstępne*, w: *Oświeceniowe źródła idei sekularyzmu*, Kraków 2017, s. 7–32.

⁵ Zob. W. Tatariewicz, *Historia filozofii*, t. 3, Warszawa 1978, s. 18–19.

⁶ Zob. M.L. Gąsiorowski, „Mistrzowie podejrzeń” według Ricoeura, „Edukacja Filozoficzna”, 57(2014), s. 85.

marginalizując przy tym znaczenie miast o średniowiecznym rodowodzie. W miastach przemysłowych dominowały fabryki i wznoszone przez ich właścicieli tanie robotnicze osiedla. To właśnie te powstające aglomeracje łączono jako pierwsze liniami kolejowymi. Intensywna urbanizacja była jedną z ważnych cech powstającej nowoczesności.

Postęp techniczny miał swoją cenę. Rewolucja przemysłowa była też rewolucją społeczną. Odtąd czas człowieka zaczął być regulowany przez zegarek. Warunki pracy w fabrykach i kopalniach były skrajnie niezdrowe. Nie istniały zasady BHP, a czas pracy i płaca regulowana była dowolnie przez pracodawcę⁷. Do ciężkiej pracy wykorzystywano również dzieci. Taka sytuacja rodziła mnóstwo protestów. Niektóre z nich były brutalnie tłumione przez państwowe służby. Tę sytuację wykorzystał Karol Marks, który w *Manifestie komunistycznym* zawarł teorię walki klas. To na niej miały się opierać wszelkie relacje międzyludzkie oraz cała historia. Marks odrzuca religię, tradycję i stary porządek, a także własność prywatną. Z tym wszystkim miała skończyć światowa rewolucja, po której zapanowałyby rządy proletariatu. Zdaniem Marksa, miało to doprowadzić do powszechnego szczęścia i dobrobytu.

Zupełnie inaczej do powyższej problematyki podszedł Leon XIII, który w sposób systematyczny przedstawił ją w encyklice *Rerum novarum*. Papież we wstępie do dokumentu pisze, że „raz zbudzona żądza nowości, która już od dawna wstrząsa społeczeństwami, musiała w końcu swą chęć zmian przenieść z dziedziny polityki na sąsiednie pole gospodarstwa społecznego”. Dalej dodaje, że „postępy w przemyśle i nowe metody produkcji, zmiana stosunków między przedsiębiorcami a pracownikami najemnymi, napływ bogactw do rąk niewielu przy równoczesnym zubożeniu mas, wzrost zaufania pracowników we własne siły i łączność między nimi, nade wszystko zaś pogorszenie się obyczajów, sprawiły, że walka (społeczna) zawrzała”⁸.

Leon XIII jest daleki od utopijnego, nierealistycznego myślenia. Zauważa, że zaistniała sytuacja jest niezwykle trudna i niesie za sobą mnóstwo niebezpieczeństw. Zdaniem Papieża trudno jest wymierzyć prawa i obowiązki, którymi powinni być związani bogaci i proletariusze. Wspomina również o chytrych wichrzycielach wzniesających społeczne rozruchy. Zaznacza,

⁷ Zob. *Dyskusja w parlamencie angielskim nad wnioskiem o poprawie warunków zatrudnienia robotników z 1844 r.*, w: *Wiek XIX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. S.B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1998, s. 137.

⁸ Leon XIII, Encyklika *Rerum novarum* (RN), 15 V 1981, n. 1.

że „należy szybko i skutecznie przyjść z pomocą ludziom z warstw najniższych, ponieważ olbrzymia ich część znajduje się w stanie niezasażonej, a okropnej niedoli”⁹.

„W ostatnim wieku zniszczono stare stowarzyszenia rękodzielników, nie dając im w zamian żadnej ochrony; urzędnicy i prawa państwowe pozbawiono tradycyjnego wpływu religii; i tak robotnicy osamotnieni i bezbronni ujrzeni się z czasem wydanymi na łup nieludzkości panów i nieokiełzanej chciwości współzawodników. Zło powiększyła jeszcze lichwa żarłoczna, którą, aczkolwiek Kościół już nieraz potępił w przeszłości, ludzie jednak chciwi i żądni zysku uprawiają w nowej postaci; dodać jeszcze należy – skupienie najmu pracy i handlu w rękach niewielu prawie ludzi, tak że garść możnych i bogaczy nałożyła jarzmo prawie niewolnicze niezmiernej liczbie proletariuszy”¹⁰ – pisze papież.

Dalej Leon XIII podaje główny powód napisania encykliki. Dostrzegł bowiem fakt pozbawienia tradycyjnego wpływu religii na stanowione przez państwa prawo. Miało to stać się powodem degeneracji społeczeństw i pozostawienia robotników samym sobie. Nie mogli oni sami stawić czoła wyzyskowi i lichwie, dlatego po nałożeniu tak ciężkiego jarzma stali się oni podatni na wpływ zgubnych ideologii¹¹.

Podstawowym rozwiązaniem popularnym wśród proletariuszy, które papież zdecydowanie odrzuca jako fałszywe, jest socjalizm. Jego przedstawiciele chcieli usunąć wszelką własność prywatną i zastąpić ją wspólnym posiadaniem. Uważali, że w ten sposób uda im się zapewnić równy podział dóbr wśród obywateli. Wszelką własnością mieli natomiast zarządzać naczelnicy gmin lub władze państw. Papież zdecydowanie temu się sprzeciwia. Wyraźnie podkreśla, że takie rozwiązanie nie rozwiąże trudności, a samej klasie robotników przyniesie w rezultacie szkodę. Zdaniem Leona XIII socjaliści kierują się zazdrością, którą nieustannie wzniecają wśród ludzi ubogich, aby ci nienawidzili bogatych. Dodatkowa niesprawiedliwość wynika z tego, że prawnym właścicielom zabiera się ich własność, dodatkowo psując ustrój państwa i wzbudzając społeczeństwo.

„Rzeczywiście bowiem – łatwo to sprawdzić – wewnętrzną pobudkę pracy, której się podejmują wszyscy zajęci produkcją przynoszącą zysk, i celem, ku któremu bezpośrednio zmierza pracownik, jest zdobycie dobra

⁹ Tamże, n. 2.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Zob. tamże.

materialnego i posiadania go wyłącznie jako swoje i własne. Kiedy pracownik wypożycza komuś siły lub swoje zdolności, to pożycza je w tym celu, ażeby uzyskać środki potrzebne do życia i do odpowiedniego utrzymania; przez pracę zatem chce posiadać prawdziwe i doskonałe prawo nie tylko do zapłaty, ale i do użycia jej według uznania¹² – naucza papież.

Jeśli więc ktoś, ograniczywszy swe wydatki, poczynił oszczędności i chcąc zabezpieczyć te oszczędności nabył ziemię, wówczas ta ziemia nie jest czym innym jak zapłatą za pracę, tylko w nowej postaci, i dlatego tak nabyta ziemia pozostać powinna w jego mocy, jak zapracowana przez niego zapłata. Leon XIII wyjaśnia, na czym polega prawo własności ruchomej i nieruchomej. Podaje przykład osoby, która ograniczyła swoje wydatki i zabezpieczyła oszczędności, nabywając ziemię. W takim przypadku dana działka jest dla niej sprawiedliwą zapłatą. Papież zaznacza, że zmiana posiadania z prywatnego na wspólne, do której dążą socjaliści, pogorszyłaby warunki życia wszystkich pracowników, pobierających płacę. Stałoby się tak dlatego, że uniemożliwiłoby im to swobodę używania płacy na dowolne cele. Odebrałoby to również nadzieję i możliwość pomnożenia majątku rodzinnego i polepszenia losu.

Istnieje jednak jeszcze ważniejszy powód – zauważa Leon XIII – dla którego odebranie własności prywatnej byłoby niesprawiedliwe. Posiadanie dóbr materialnych na własność jest bowiem naturalnym prawem człowieka. To znacząco odróżnia go od świata zwierząt, o czym papież pisze dalej:

„Zwierzęta nie kierują same sobą; kieruje i rządzi nimi podwójny instynkt naturalny, który z jednej strony chroni ich zdolność działania i troszczy się o celowe używanie sił, z drugiej zaś pobudza do poszczególnych czynności i kieruje nimi. Jeden instynkt skłania je do utrzymania i obrony życia, drugi zaś do zachowania gatunku. I jeden i drugi cel osiągają zwierzęta bez trudności, używając rzeczy obecnych i zostawionych im do spożycia. Lecz tu jest dla nich granica, której nigdy przekroczyć nie mogą, ponieważ rządzą nimi zmysły i rzeczy przez zmysły odczuwane. Zupełnie inna jest ludzka natura. Ma człowiek naprzód całą i pełną siłę natury zmysłowej i dlatego nie mniej niż wszelka istota zmysłowa posiada przyrodzoną dążność do używania dóbr materialnych. Lecz natura zmysłowa, choć ją posiada człowiek w całej pełni, nie wyczerpuje jeszcze natury ludzkiej i owszem jest nawet niższa od niej i przeznaczona do ulegania i słuchania. Tym, co nas wynosi w świecie stworzenia i uszlachetnia, tym, co człowieka człowiekiem

¹² Tamże, n. 4.

czyni, i co go gatunkowo wyróżnia od zwierząt, jest zdolność myślenia, czyli rozum. Z tego też powodu, że człowiek w przeciwieństwie do zwierzęcia ma rozum, trzeba, by człowiek miał nie tak jak zwierzę zostawione sobie do bezpośredniego spożycia dobra, ale żeby miał dobra do stałego i trwałego posiadania; nie tylko więc te, które przez użycie niszczyją, ale także te, które mimo używania pozostają¹³.

Leon XIII wyjaśnia, że prawu człowieka do posiadania prywatnej własności nie można przeciwstawiać Bożego wezwania z Księgi Rodzaju do używania i do wykorzystywania ziemi. Była to odpowiedź na pogląd, że skoro Bóg dał ziemię całemu rodzajowi ludzkiemu, to chciał, aby wszyscy ludzie razem i bez różnicy byli jej właścicielami. Prawda jest jednak inna. Papież tłumaczy, że Stwórca pozostawił ludziom określenie zakresu własności poszczególnych jednostek terytorialnych. Biskup Rzymu dodaje, że nawet ziemia podzielona pomiędzy prywatne osoby nie przestaje służyć wspólnemu użytkowi wszystkich, ponieważ nie ma nikogo, kto nie korzystałby z płodów roli.

„Kto nie posiada własności żadnej, brak ten wyrównuje pracą, tak że słusznie można powiedzieć, iż powszechnym sposobem zdobywania środków do życia i utrzymania jest praca, czy to na własnej rozwijanej ziemi, czy w jakimś rzemiośle, które daje zapłatę, pochodzącą ostatecznie z owoców ziemi i zdolną do wymiany na owoce ziemi. I to również dowodzi, że prywatny sposób posiadania odpowiada naturze. Tych bowiem dóbr, których potrzeba do utrzymania a szczególnie do udoskonalenia życia, ziemia dostarcza wprawdzie w obfitości; nie mogłaby ich jednak dostarczyć bez uprawy i bez opieki ludzkiej. Przygotowując sobie dobra naturalne przy pomocy przemyślności rozumu i przy pomocy sił cielesnych, przyswajają sobie tym samym człowiek tę część przyrody, którą sam uprawiał i na której jak gdyby kształt swej osobowości wyciśnięty zostawił; skutkiem tego najzupełniej jest słusznym, by tę część przyrody posiadał jako własną i by nikomu nie było wolno naruszać jego do niej prawa¹⁴ – naucza dalej papież.

Konkludując, Leon XIII pisze, że ludzkość nie może ulec poglądowi przeciwnemu naturze ludzkiej, który odrzuca własność prywatną. Uzasadnia podział dóbr materialnych i uznaje, że nierówności społeczne są czymś naturalnym. Zachęca też polityków do tworzenia takiego systemu prawnego, który chroniłby prawo własności. Przywołuje również powagę prawa Bożego, zakazującego pożądanego cudzego dobra (Pwt 5, 21).

¹³ Tamże, n. 6.

¹⁴ Tamże, n. 7.

O ile socjalizm stanowi zagrożenie dla każdej osoby jako jednostki, to zdaniem Leona XIII jeszcze ważniejszym jest niebezpieczeństwo z punktu widzenia życia rodzinnego. Papież potwierdza wolność człowieka do wyboru stanu bezżenności lub życia w małżeństwie. Nie ma wątpliwości, że żadne prawo ludzkie nie może odbierać człowiekowi naturalnego i zasadniczego prawa do posiadania rodziny. Według Leona XIII jest ona prawdziwą społecznością i jako pierwotna wobec państwa powinna mieć zapewnione prawa i obowiązki niezależne od jego instytucji. Szczególnie zaś papież podkreśla uprawnienia głowy rodziny, które rosną wprost proporcjonalnie do tego, ile osób obejmuje ona swoją opieką.

„Jest świętym prawem natury, by ojciec rodziny troszczył się o utrzymanie i wszelkie potrzeby tych, których zrodził; i sama natura skłania go do tego, by dla dzieci, które odbijają w sobie i do pewnego stopnia przedłużają osobowość ojca, nabywał i gromadził dobra potrzebne im do obrony przed niedolą podczas zmiennych kolei życia. Jakże jednak uczyni zadość temu prawu, jeśli nie będzie mógł posiadać trwałych i korzyść przynoszących dóbr, które by mógł w spadku dzieciom zostawić?”¹⁵ – pyta papież.

Leon XIII stawia wyraźne granice zakresu władzy państwowej. Jego zdaniem nie może ona przenikać aż do wnętrza domu. Encyklika *Rerum novarum* przez określenie „państwo” nie rozumie formy ustroju politycznego. Pojmuje je w znaczeniu ogólnym, trwałym, które odpowiada zasadom natury i rozumu, czyli instytucję pojmowaną jako ojczyzna¹⁶.

W myśl papieskiego nauczania socjaliści popełniają wielki i zgubny błąd, nie rozumiejąc i nie szanując tej granicy. Z drugiej strony, biskup Rzymu przywołuje w tym miejscu zasadę pomocniczości, będącą jedną z głównych reguł katolickiej nauki społecznej. Zgodnie z nią, państwo może interweniować tylko w sytuacji, jeśli dana rodzina znajdzie się w wielkich trudnościach, których nie będzie w stanie sama pokonać. Drugim wyjątkiem jest okoliczność, w której w rodzinnym domu doszło do popełnienia przestępstwa. W takich sytuacjach państwo nie depcze prawa rodziny do autonomii, ale sprawuje należną jej opiekę. Papież przypomina również wagę władzy rodzicielskiej, szczególnie ojcowskiej, która nie może być pochłonięta przez instytucje publiczne. Posiłkuje się przy tym myślą św. Tomasza z Akwinu z *Sumy teologicznej*. Wynika z niej, że „dzieci są przez naturę częścią ojca, pozostają pod władzą rodziców tak

¹⁵ Tamże, n. 10.

¹⁶ Zob. A. Misiaszek, *Wpływ encykliki „Rerum novarum” na działalność duszpasterską Kościoła*, Elbląg 2011, s. 241.

długo, jak długo nie potrafią używać osobistej wolności¹⁷. Zdaniem autora *Rerum novarum*, socjaliści odsuwają w cień powagę rodziców, a w jej miejsce wprowadzają opatrność państwową. W ten sposób grzeszą przeciwko naturalnej sprawiedliwości, a także rozrywają jedność rodziny¹⁸.

Czym zatem w praktyce groziłoby wprowadzenie socjalistycznych idei w życie? Leon XIII przestrzega, że odejście od prawa do własności prywatnej mogłoby skutkować społecznym rozstrojem:

„Oprócz niesprawiedliwości sprowadziłby ten system jeszcze bez wątpienia zamieszanie i przewrót całego ustroju, za czym by przyszła twarda i okrutna niewola obywateli. Otwarłaby się brama zawiściom wzajemnym, swarom i niezgodom; po odjęciu bodźca do pracy jednostkowym talentom i zapobiegliwościom wyschłyby same źródła bogactw; równość zaś, o której marzą socjaliści, nie byłaby czym innym, jak zrównaniem wszystkich ludzi w niedoli. Z tego jasno widać, że się należy ze wszystkich sił przeciwstawić dążności socjalizmu do wspólnego posiadania; zaszkodziłoby ono nawet tym, którym socjaliści chcą pomóc; sprzeciwia się zaś naturalnym prawom jednostek, a wstrząsa ustrojem państwa i powszechnym pokojem. Niech więc pozostanie jako prawda zasadnicza, że nietykalność własności prywatnej stanowi pierwszy fundament, na którym należy oprzeć dobrobyt ludu¹⁹ – podsumowuje papież.

Leon XIII po raz kolejny zaznacza, że zupełna równość w społeczeństwie ludzkim jest niemożliwa, a wszelkie dążenia socjalistów do zmiany tej sytuacji są myśleniem utopijnym. Ta różnorodność jest zdaniem papieża pozytywna, ponieważ życie społeczne potrzebuje różnych talentów, aby każdy mógł wypełniać swoje zadania. Leon XIII stanowczo odrzuca marksistowski pogląd, że dwie klasy są sobie przeciwne i skazane na nieustanną walkę. W ten sposób jasno sprzeciwia się charakterystycznemu dla tej ideologii determinizmowi głoszącemu, że już sama natura uzbroiła bogatych i proletariat do prowadzenia wzajemnego konfliktu.

„Sprzeciwia się to tak dalece rozumowi i rzeczywistości, że prawdą jest wprost przeciwne twierdzenie; jak bowiem poszczególne członki w ciele ludzkim zestrzajają się mimo swej różnorodności między sobą, tworząc w ten sposób harmonijny zespół, tak również w społeczeństwie ludzkim dwie te klasy przez naturę skazane są na to, by się z sobą łączyły w zgo-

¹⁷ Tomasz z Akiwnu, *Suma teologiczna*, II-II, q. 10. art. 12.

¹⁸ Zob. RN, n. 11.

¹⁹ Tamże, n. 12.

dzie i by sobie odpowiadały w równowadze. Jedna drugiej bezwzględnie potrzebuje i ani kapitał bez pracy, ani bez kapitału praca istnieć nie może. Zgoda nadaje rzeczom piękno i rodzi ład, a przeciwnie, z walki nieprzerwanej powstaje zawsze zamieszanie dzikich konfliktów. Otóż przedziwne i różnorodne w chrześcijaństwie tkwią siły, zdolne do zniszczenia walki społecznej u samego jej korzenia²⁰ – dodaje papież.

Leon XIII nie kończy swojego toku myślowego na krytyce socjalizmu. Po wykazaniu błędów tej ideologii przystępuje do odpowiedzi na pytanie, gdzie należy szukać upragnionych środków zaradczych. Zaznacza, że pomiędzy obiema klasami jest możliwa solidarność, jeżeli tworzący je ludzie wprowadzą w życie zasady ewangeliczne. Z taką propozycją wychodzi Kościół, który kieruje ludzką uwagę na dobra duchowe i życie wieczne. Z należytym szacunkiem podchodzi również do podstawowych praw życia społecznego. Z jednej strony staje w obronie własności prywatnej, a z drugiej przypomina wartość dobra wspólnego. Encyklika zawiera bowiem nie tylko krytykę socjalizmu, ale również indywidualizmu i liberalizmu w życiu gospodarczym. Papież analizuje zarówno przyczyny, jak i skutki wypaczeń gospodarki liberalnej²¹.

* * *

Rerum novarum Leona XIII to z pewnością wiekopomne dzieło, będące fundamentem katolickiej nauki społecznej. Wynika z niego jasno, że marksizm i socjalizm są nie do pogodzenia z katolicką doktryną. Dokument nie tylko stał się podstawą programową ugrupowań politycznych odnoszących się do chrześcijańskiej myśli społecznej, ale wywarł ogromny wpływ na duszpasterską działalność Kościoła w XX wieku. To właśnie minione stulecie przyniosło nowe wyzwania takie jak powstanie komunistycznych państw charakteryzujących się totalitarną formą rządów i krwawym terrorem. W tym kontekście dzieło Leona XIII jawi się jako prorocza przestroga przed bagatelizowaniem myśli marksistowskiej. Encyklika stanowiła punkt wyjścia do podejmowania tematyki z zakresu katolickiej nauki społecznej podczas Soboru Watykańskiego II. Na jej ponadczasowy charakter wskazywali papieże: Pius XI w *Quadragesimo anno* (1931 rok) oraz Jan Paweł II w *Centesimus annus* (1991 rok). Choć uwarunkowania społeczno-polityczne wciąż się zmieniają, podstawowe wnioski płynące z *Rerum novarum* pozostały aktualne do obecnych czasów.

²⁰ Tamże, n. 15.

²¹ J. Ozdowski, *Stanowisko „Rerum novarum” i innych encyklik papieskich wobec indywidualistycznego liberalizmu*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 19–20(1991–1992), z. 1, s. 134.

BIBLIOGRAFIA

- Leon XIII, Encyklika *Rerum novarum*, 15 V 1891, <https://docer.pl/doc/enx1x0n> [23.11.2022].
- Artemiuk P., *Renesans apologii*, Płock 2016.
- Dyskusja w parlamencie angielskim nad wnioskiem o poprawie warunków zatrudnienia robotników z 1844 r.*, w: *Wiek XIX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. S.B. Lenard, Sobańska-Bondaruk M., Warszawa 1998.
- Fischer-Wollpert R., *Leksykon papieży*, Kraków 1990.
- Gąsiorowski M.L., „Mistrzowie podejrzeń” według Ricoeura, „Edukacja Filozoficzna”, 57(2014), s. 87–98.
- Kałuża K., *Dziedzictwo oświecenia – błogostawieństwo czy przekleństwo? O niektórych problemach współczesnej chrystologii*, w: *Współczesny kontekst chrześcijaństwa*, red. P. Artemiuk, Płock 2016, s. 12–48.
- Kulisz J., *Czasy nowożytne wyzwaniem dla chrześcijaństwa*, Warszawa 2001.
- Leon XIII*, https://silesia.edu.pl/index.php/Leon_XIII [23.11.2022].
- Leon XIII*, w: *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Leon-XIII;3931626.html> [23.11.2022].
- Misiaszek A., *Wpływ encykliki „Rerum novarum” na działalność duszpasterską Kościoła*, Elbląg 2011.
- Ozdowski J., *Stanowisko „Rerum novarum” i innych encyklik papieskich wobec indywidualistycznego liberalizmu*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 19–20(1991–1992), z. 1, s. 131–149.
- Szczepański J., *Odpowiedź Kanta na pytanie: czym jest oświecenie?*, w: *Filozofia oświecenia. Radykalizm – religia – kosmopolityzm*, red. J. Miklaszewska, A. Tomaszewska, Kraków 2015, s. 95–108.
- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, t. 3, Warszawa 1978.
- Tomasz z Akiwnu, *Suma teologiczna*, II-II, q. 10. art. 12.
- Tomaszewska A., Biernat D., *Religia – sekularyzm – oświecenie. Słowo wstępne*, w: *Oświeceniowe źródła idei sekularyzmu*, Kraków 2017, s. 7–32.

